

XFTAP 04.21.31

Х.Беширли

Анкара Хаджа Байрам вели университети, Анкара, Түркия
(E-mail: hayati.besirli@gmail.com)

Түркияның ғылым кеңістігіндегі Қазақстанға қатысты зерттеулерге сараптама

Аннотация. Түркия мемлекетінің ғылыми зерттеулер қоры негізінде Қазақстанға байланысты магистратура мен докторлық диссертациялар бойынша ғылыми зерттеулерге қысқа негізде сараптамалық шолу жасалған. Түркия Республикасының диссертациялық зерттеулер орталығында (Ulusal Tez Merkezi) жүйесінде 30 жыл аралығындағы жұмыстар қамтылып, жүйеленген. Зерттеу барысында негізгі сараптамалық кілт сөзі «қазақ», «Қазақстан» болып, түйін сөздер ретінде: Түркия, қазақ, Қазақстан, тарихи тұлғалар, әлеуметтану алынып, осы негізде жалпы жұмыстарға шолу жасалды. Автор тарапынан іріктілген жұмыстар жинақталып ғылыми айналымға кіргізу мақсатында алғаш түрікше тілінде кең көлемде жарияланып, қазақ тілді аудитория үшін қысқаша ықшамдалып беріліп отыр.

Түйінді сөздер: Түркия, қазақ, Қазақстан, тарихи тұлғалар, әлеуметтану.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2021-135-2-227-232>

Түсті: 15.06.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 20.06.21

Кіріспе

Түркияның ғылым кеңістігіндегі Қазақстанға қатысты ғылыми зерттеулерге сараптамалық шолу жасау мақсатында Түркия Республикасының Ulusal Tez Merkezi жүйесінде жұмыс жасалды. Ulusal Tez Merkezi-де жоғары білім беру саласындағы екі деңгейде: магистратура мен докторантура бойынша диссертациялар қоры жинақталған.

Зерттелуі

Зерттеу барысында негізгі сараптамалық кілт сөзі «қазақ», «Қазақстан» болды. Ulusal Tez Merkezi базасына сәйкес аталған кілт сөздері арқылы және мәтін құрамында «қазақ» сөзі бар 1985-2018 жылдар аралығын қамтыған 1116 жұмыс жинақталды. Зерттеу тақырыбы аясында 1116 диссертация ішінен тікелей Қазақстанға қатысты 48 мамандық саласы бой-

ынша 518 ғылыми зерттеу жұмысы сұрыпталып алынды.

- докторантура деңгейі бойынша –95,
- магистратура -423 жалпы саны нақтыланды.

Пайыздық көрсеткіш бойынша докторлық зерттеу жұмыстары 18 %, магистратура деңгейі бойынша 82 % құрады.

1992-2018 жылдары статистикалық көрсеткіштің жоғары, оның өзіндік себептері бар:

Негізгі бөлім

Қазақстанды 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін алғаш таныған Түркия мемлекетімен халықаралық байланыста білім саласы жақсы қалыптасқан. Қазақстан мен Түркия арасындағы шарт бойынша [1] білім мекемелері жұмыстарын Түркиямен үйлестіру үшін 1997 жылы құрылған KATEV халықаралық қоғамдық қорыда өзіндік үлес қосты.

Қазақстандағы 1992 жылдары алғаш түрік лицейлерінің ашылуы және Түркиялық университеттердің әлемдік World University Rankings (WUR) рейтингі бойынша беделі [2] Қазақстандықтар тарапынан Түркия білімі жүйесіне деген қызығушылықты арттырды.

Түркияның Жоғары оқу орындарындағы Қазақстандық білім алушылар саны 1307 (Kadın: 509, Erkek: 798) [3], ал негізгі құрамын: Türkiye Bursları, TÜBİTAK Bursları, Mevlana және Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi мен қатар өзіндік қаражатымен келгендер құрайды.

Қазақстанға байланысты алғашқы зерттеу жұмысы 1985 жылы Гази университетінде түрік тілі және әдебиеті мамандығы бойынша (Ulusal Tez Merkezinde № 586 тіркелген, Yazar:Nevzat Kale, Danışman: Doç.Dr. Ahmet Bican Ercilsun, Yer Bilgisi: Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Türü: Yüksek Lisans) «Kazak Türkçesi Afgan Kazaklarının ağzı» тақырыбында қорғалған.

Қазақстандықтар тарапынан алғаш 1995 жылы Анкара университетінде құық мамандығы бойынша (Ulusal Tez Merkezinde № 41601 тіркелген, Yazar:Lazzat Hasanbayeva, Danışman: Doç.Dr. Tuğrul Arat Yer Bilgisi:

Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Türü: Yüksek Lisans) «Türk ve Kazak Hukuklarında evlenmenin tabiiyete etkisi» тақырыбында қорғалған.

Ең алғашқы докторлық диссертация қазақ халқы жайлы 1994 жылы İnönü Üniversitesi түрік тілі және әдебиеті бойынша (Ulusal Tez Merkezinde № 37237 тіркелген, Yazar:Hülya Savran, Danışman: Y.Doç.Dr. Gürer Gülsevin, Yer Bilgisi: İnönü Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Tez Türü: Doktora) «Kazak Türkçesi Korkut Ata Kitabı: Transkripsiyonlu metin-Türkiye Türkçesine çeviri-dil özellikleri-sözlük» тақырыбында қорғалған.

Қазақстандықтар тарапынан алғаш 2000 жылы (Ulusal Tez Merkezinde № 94260 тіркелген,Yazar:Ayabek Bayniyazov, Danışman: Prof. Dr. Muhammet Yelten, Yer Bilgisi: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tez Türü: Doktora) «Çağdaş Kazak Türkçesi'ndeki kelime grupları ve cümle çeşitlerini Türkiye Türkçesi'ndeki karşılıkları» тақырыбында қорғалған.

Қазақстандық тарихи тұлғалардың қайраткерлік өмірі, шығармаларыда Түркиялық ғалымдардың және Түркияға оқу келген Қазақстандық жас ғалымдардың зерттеу объектілеріне айналды. Қазақстан кеңестік жүйе ықпалында болғанда тыйым салынған тақырыптар Түркиялық ғалымдар тарапынан жаңаша көзқараспен, халықаралық дереккөздермен, ғылыми сараптамаларға толы магистрлік және докторлық диссертациялармен ғылым қоржындарын толықтырды. № 1 кестеде Ulusal Tez Merkezinde тіркелген диссертациялар номері, ғылыми жұмыстың қорғалған жылы, авторы мен қатар тақырыбы, зерттеу саласы көрсетілген.

Келтіріліген №1 кестедегі мәліметтер негізінде Кеңес үкіметі тұсында құдалауға ұшыраған «Алаш арыстары» Mirjakip Dulatoğlu, Mustafa Çokay, Säken Seyfullin, Jüsipbek Aymavitov пен қатар Alaş Milli Kurtuluş Hareketi, Alaş Partisi Gazetesi: Kazak жайлы ғылыми зерттеулер қорғалған. Отыз жылда 50 рет 3 млн жалпы тиражбен әлемнің 30 тілдеріне аударылған Алтын Орда тарихын Қазақстанға қайтарып берген İlyas Esenberlin'in

Tez No	Yazar	Yıl	Tez adı	Tez Türü:	Konu
54616	Şinar Bolatova	1995	Kazakistan'lı şair Mirjakıp Dulatovlu'nun Oyan Kazak kitabının Türkiye Türkçe'sine aktarması ve metin içinde geçen Arapça ve Farsça kelimelerin gramer incelemesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
61441	Abdulvahap Kara	1997	Kazakistan'da 1986 Almatı olaylarının içyüzü ve etkileri	Yüksek Lisans	Tarih
116699	Fatih Ünal	2000	Kazakistan'ın Rus işgaline uğraması ile Türkiye'nin birinci Dünya Harbi sonunda uğradığı işgalin mukayesesi: Sultan Kenesarı ile Atatürk'ün verdiği mücadeleler	Doktora	Tarih
117894	Kuldarya Maymakova	2001	20. yüzyıl başında Kazakistan'da siyasi durum. Alaş Orda hareketleri	Yüksek Lisans	Siyasal Bilimler
107261	Ekrem Ayan	2001	Kazak Türkçesinin cümle bilgisi bakımından Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması (Muhtar Avezov'un 'Abay Yolu' romanı çerçevesinde)	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
121816	Abdulvahap Kara	2002	Mustafa Çokay'ın hayatı ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı yolundaki mücadelesi	Doktora	Tarih
135191	Gulzhanat Sakenova	2002	Kazakistan'daki Alaş Milli Kurtuluş Hareketi ve Türkiye'deki Milli Kurtuluş Hareketi ile mukayesesi (1917-1923)	Doktora	Tarih
135058	Gülнар Kokibasova	2003	Saken Seyfullin 'Ötken Kunder' (İnceleme-metin-dizin)	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
135056	Kairiya Sarkanbayeva	2003	Jüsipbek Aymavıto'v'un hayatı ve edebi şahsiyeti	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
149075	Metin Köse	2004	20. yüzyıl Kazak şairi Mukagali Makatayev'in sosyal temalı şiirleri (transkripsiyon-aktarma-inceleme-dizin)	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
188090	Sertan Alibekiroğlu	2005	Kazak alimi Ahmet Baytursunoğlu'nun hayatı ve eserleri	Yüksek Lisans	Biyografi
205717	Sevilay Arslan	2007	Mir Yakup Duwlatof'un Oyan Kazak isimli eserinin kelime hazinesi bakımından incelenmesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
209522	Cemile Kinaci	2007	Kazak şairi Säken Seyfullin'in Kökşetaw poeması-aktarma, dil ve üslup bakımından inceleme-	Yüksek Lisans	Coğrafya
350066	Turan Hanci	2013	Kazak şair Maxambet Ötemisulı'nın eserlerinde kelime grupları: Metin-inceleme-dizin	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı

375252	Aida Ünal	2014	İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (1. kitap) adlı eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirisi ve dil incelemesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
423456	Sefa Can Karsli	2015	İlyas Esenberli'nin Köşpendiler (II. kitap) Jantalas adlı eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı ve transkripsiyonu	Yüksek Lisans	Dilbilim
437198	Mira Kadirova	2016	Alaş Partisi Gazetesi: Kazak (1913-1920 Kazak basınındaki etkisi)	Yüksek Lisans	Gazetecilik
423454	Murat Aydınli	2016	İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (3. kitap) adlı eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne çevirisi ve dil incelemesi	Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı
440968	Yerlan Zhiyenbayev	2016	Kazak şairi Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde yapı ve tema	Doktora	Türk Dili ve Edebiyatı
477162	Mehmet Ali Şahin	2017	İlyas Esenberlin'in Altın Orda (1. Cilt) adlı eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne çevirisi ve dil incelemesi	Yüksek Lisans	Dilbilim
504499	Gulnaz Gafurova	2018	Ermuhan Bekmahanoviç Bekmahanov'un '1820-1840 yılları arasındaki Kazakistan' adlı eserinin çeviri ve değerlendirilmesi'	Yüksek Lisans	Tarih

№ 1 кестеде Тарихи тұлғалар жайлы зерттеулер

Көшpendiler шығармасы, Қазақстанда әлі толық бағасын алмаған 1986 жылғы «Желтоқсан оқиғасы», қазақ батырлары Sultan Kenesari, Maxambet Ötemisuli магистрлік, докторлық диссертациялардың басты тақырыптарына айналған Қазақстандағы 1997 жыл – «Жалпы ұлттық татулық пен қуғын-сүргінге ұшырағандарды ақтау жылы», 1998 жыл – «Халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы», 1999 жыл – «Ұрпақтар бірлігі және тарихи сабақтастық жылы» деп аталауы және Қазақстанда тәуелсіздік алуымен тарихтағы ақтаңдақтар ашылып жеке зерттеу тақырыптары ретінде Түркиялық ғылым кеңістігіне де шыққанын байқаймыз.

Келесі назарға ұсынылып отырған № 2 кесте мәліметі бойынша Түркиядағы қазақ диаспорасын қатысты зерттеулерге сараптама жасадық.

1992 мен 2018 жылдар аралығында Түркиядағы қазақ диаспорасына байланысты 5 магистрлік зерттеу жұмысы қорғалып, негізінен әлеуметтану, антропология мен тіл мен әдебиет саласы қамтылған.

1992 жылы Hacettepe Üniversitesi Antropoloji мамандығының магистранты Mikiko Uehara «Ankara'da yaşayan Kazak Türkleri'nin kültürleşme süreci» тақырыпта 1971 yılından bu yana Ankara'daki Aktepe semtinde yaşayan Kazaklar жайлы зерттеу жұмысын жүргізген.

2018 жылы Hacettepe Üniversitesi магистранты Halemulati Makesatiniң «Niğde altay köyü'nde dil ilişkisi araştırması» [4] тақырыбындағы магистрлік диссертациясында Түркиядағы қазақ диаспорасының саны 20 000 деп көрсетеді. Бұл қалыптасқан статистикалық 30 000 деп жүрген Түркиялық қазақтар санымен сәйкессіздікті көрсетеді.

Tez No	Yazar	Yıl	Tez adı	Tez Türü:	Konu
22088	Mikiko Uehara	1992	Ankara’da yaşayan Kazak Türkleri’nin kültürleşme süreci	Yüksek Lisans	Antropoloji
30638	Mahmut Çeliker	1994	İstanbul’da yaşayan Kazak Türkleri’nde dönem dönem müzik	Yüksek Lisans	Müzik
328617	Zhansaya Bekmurzayeva	2012	Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan’a yeniden yerleştirilmeleri (Nurlu Köş) politikası ve Kazak milliyetçiliğindeki rolü	Yüksek Lisans	Sosyoloji
464516	Saya Gabbasova	2017	Altaylar’dan Anadolu’ya göç eden Kazak Türklerinde sosyo-kültürel yapı	Yüksek Lisans	Halk Bilimi (Folklor)
509413	Halemulati Makesati	2018	Niğde altay köyü’nde dil ilişkisi araştırması	Yüksek Lisans	Dilbilim

№ 2 кесте Түркиядағы қазақ диаспорасына қатысты зерттеулер

Қорытынды

1985-2018 жылдар аралығындағы Ulusal Tez Merkezi базасына сәйкес қазақ ұлтына байланысты зерттеулер бойынша қорытынды ойлар:

- Түркиядағы қазақ диаспорасына байланысты нақты статистикалық талдаумен әлеуметтанулық ғылыми зерттеулер қажет

- Солтүстік Қазақстан бойынша ғылыми зерттеулер тақырыпта кездеспейді
- Оңтүстік Қазақстан өңірі ғылыми зерттеулерде басым, себебі қазақстандық білім алушылардың басым көпшілігін аталған облыстан болуы (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi)
- Математикалық және медициналық ғылымдар саласы бойынша Қазақстанға қатысты ғылыми жұмыстар кездеспеді

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының Білім министрлігі мен Түркия Республикасының Ұлттық білім министрлігі арасындағы білім саласындағы ынтымақтастық туралы Хаттама. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O9700000002/links#from> (қаралған күні: 27.07.2021.)
2. Rankings university – URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings> (қаралған күні: 11.07.2021.).
3. Hangi ülkeden kaç öğrenci Türkiye’de eğitim görüyor?. – URL: <https://www.cnnturk.com/universite-rehberim/hangi-ulkeden-kac-ogrenci-turkiyede-egitim-goruyor?page=1> (қаралған күні: 11.07.2021.).
4. Tez merkezi. – URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (қаралған күні: 24.05.2019.)

Х. Беширли

Хаджа Байрам Вели университет Анкары, Анкара, Түркия

Анализ исследований по Казахстану в научном пространстве Турции

Аннотация. На базе научно-исследовательского фонда Турецкой Республики проведена краткая экспертиза исследований по кандидатским и докторским диссертациям, связанным с Казахстаном. В Системе Центре диссертационных исследований Турецкой Республики (Ulusal Tez Merkezi) были ана-

лизируются исследовательские работы за 30 лет. Основными экспертными ключевыми словами в исследовании были «казах», «Казakhstan», а ключевыми словами: Турция, казах, Казахстан, исторические деятели, социология, и на этой основе был сделан обзор общей работы.

Отобранные автором произведения впервые опубликованы на турецком языке и сейчас вкратце представлены для казахоязычной аудитории.

Ключевые слова: Турция, казах, Казахстан, исторические деятели, социология.

H. Beshirli

Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Turkey

Analysis of research on Kazakhstan in the scientific space of Turkey

Abstract. The author carried out a brief examination of research on candidate and doctoral dissertations related to Kazakhstan based on the research fund of the Republic of Turkey. The Dissertation Research Centre System of the Republic of Turkey (Ulusal Tez Merkezi) analysed 30 years of research papers. The main expert keywords of the study were «Kazakh», «Kazakhstan», such keywords (повторяется слово, необходимо заменить по смыслу) as Turkey, Kazakh, Kazakhstan, historical figures, sociology. The author conducted a review of the overall work.

The works selected by the author were first published in Turkish. Now, they are briefly presented to the Kazakh-speaking audience.

Keywords: Turkey, Kazakh, Kazakhstan, historical figures, sociology.

References

1. Kazakstan Respublikasının Bilim ministrligi men Tırkiya Respublikasının Ulıtyk bilim ministrligi arasyndagi bilim salasyndagy yntymaktasty turaly Hattama [Protocol on cooperation in the field of education between the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of National Education of the Republic of Turkey] [Electronic resource] Available at <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O9700000002/links#from> (Accessed: 27.07.2021).
2. Rankings university [Electronic resource] Available at <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings> (Accessed: 11.07.2021.)
3. Hangi ülkeden kaç öğrenci Türkiye’de eğitim görüyor? [How many students from which country are studying in Turkey?] [Electronic resource]. Available at: <https://www.cnnturk.com/universite-rehberim/hangi-ulkeden-kac-ogrenci-turkiyede-egitim-goruyor?page=1> (Accessed: 11.07.2021.)
4. Tez merkezi [Dissertation Center] [Electronic resource]. Available at <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Accessed: 24.05.2019).

Автор туралы мәлімет:

Х.Беширли – PhD, профессор, әлеуметтану кафедрасы, Анкара Хаджа Байрам вели университеті, Анкара, Түркия.

H. Beshirli – Ph.D., Professor, Department of Sociology, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Turkey.